Стручни критички осврт

Marko B. Nikolić, *Arhitektura savremenog gradskog hotela – novi programski modeli za dinamično društvo* (енгл. *The Architecture of the Contemporary Downtown Hotel – New Program Models for a Dynamic Society*). Докторска дисертација. Ниш: Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу, 2015, 242 стр. (ментор доц. др Александар Милојковић; комисија: Н. Цекић — председник, А. Милојковић — ментор, Љ. Василевска, Д. Станковић, М. Грбић). Одбрањена 1. октобра 2015. Отворени приступ: Национални репозиторијум дисертација у Србији (НаРДуС).

I Предмет, грађа и мерило

Дисертација узима за предмет не тип, стандард или менаџмент хотела, него градски хотел као променљив друштвени и културни облик. Рад то разграничење поставља изричито на самом почетку — предмет је, за разлику од студија које се баве развојем типа, просторним конфигурацијама, стандардима, технологијом и менаџментом, „predmet ovog istraživanja je evolucija gradskog hotela od izolovane i utilitarne strukture do društvenog i kulturnog fenomena“ (стр. 4). Тежиште је, дакле, историјско-типолошко и теоријско, а не пројектантско-техничко — што одређује како се мере све замерке које следе.

Пре свега осталог ваља изрећи мерило, изричито и без изузетка. Рукопис је факултету предат у другој половини јуна 2015 (захтев за именовање комисије поднет је 22. јуна 2015, по извештају комисије). Рад се стога овде мери искључиво према литератури, стручним стандардима, прописима и стању знања који су постојали и били доступни пре тог тренутка. Ништа што је настало касније није мерило: ни доцнија издања приручника за цитирање, ни прописи и системи категоризације донети после тога. То правило важи и за списак литературе овог осврта — свака његова јединица објављена је пре јуна 2015, изузев саме дисертације, извештаја комисије и извора за чињенице које се временом не мењају (уз назнаку).

Наводи из дисертације преузети су дословно, у наводницима, у писму рада (латиница), с бројем штампане стране у загради.

Још једно ваља рећи на почетку, јер одређује читање целог методолошког слоја. Рад је по типу историјско-теоријска синтеза с типологијом изведеном на изабраним примерима; метод му је анализа садржаја, студија случаја, класификација, компарација и синтеза. На такав рад не сме се механички применити мерило доказане или оповргнуте хипотезе природнонаучним поступком: комбиновање

историјског истраживања, студије случаја и логичке аргументације легитиман је истраживачки поступак у архитектури (L. N. Groat, D. Wang, *Architectural Research Methods*, 2. изд., Wiley, 2013; R. K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, 5. изд., Sage, 2014). То штити рад од једне врсте пренаглашене замерке, али не ослобађа захтева да оно што тврди буде тачно, да методе које најављује и спроведе, и да закључке изведе из грађе.

II Шта рад доноси

Осврт је дужан да почне оним што дисертација јесте, јер је то и највећи део онога што она вреди.

Прво, рад доноси јасно омеђен и самостално постављен предмет. Наведени навод са стр. 4 није декларација него програм: цела грађа подређена је питању како се градски хотел, од утилитарне структуре, претворио у јавни, друштвени и симболички облик. То рад чини препознатљивим и разликује га од претежно техничко-планерских студија на које се иначе ослања.

Друго, историјски преглед (поглавље 2) ослоњен је на носиву тезу коју рад доследно спроводи — да хотел „hotel nije prirodno evoluirao […] već je pre svesna kreacija određenih struktura, interesnih grupa“ (стр. 8), преузету и разложно образложену по Sandoval-Strausz-у. Око те тезе организован је прегледан развој типа од претеча, преко ере гранд хотела, до међународних хотелских групација, повезан водећом нити о истовременом развоју саобраћаја и хотелијерства. Анализе појединих објеката (Tremont House као тачка настанка хотелског хола; Jacobsen-ов SAS Royal као спона историјског примера и савремене праксе) међу најбољим су страницама тог поглавља.

Треће, рад нуди самостално постављену, редефинисану типологију. Аутор изричито бира сопствени критеријум — типологију гради „ne prema nameni, kapacitetu ili nivou luksuza, već prema kriterijumima prirode zgrade i prostora“ (стр. 75) — и уз њега отворено признаје ограничење: „ono svakako nije savršeno“ (стр. 75). У тај оквир уводи и самостално именоване типове (хипстер хотел, нехотел) и синтетички појам нових бутика, а разграничавајући критеријум сажима у једну оштру реченицу: „Inkluzivnost, naspram dosadašnje ekskluzivnosti, osnovni je faktor diferencijacije novog modela“ (стр. 144). Терминолошки избор је притом образложен, а не произвољан: дизајн хотел усваја се као обухватни појам „korišćen termin dizajn, kao sveobuhvatniji, jer nemaju svi dizajn hoteli lifestyle karakteristike“ (стр. 112).

Четврто, и можда најважније, закључак рада почива на синтези која ревидира сопствену полазну претпоставку: „sveobuhvatna analiza transformativnih pravaca rezultovala je zaključkom da je evolucija savremenog gradskog hotela jedinstven, kontinuiran proces“ (стр. 220). Полазећи од претпоставке о два независна тока, рад

долази до једног континуираног процеса и до прегледне завршне дијагнозе о „dva najsuprotstavljenija i najkarakterističnija tipološka trenda“ (стр. 222) — независни иновативни хотели наспрам међународних хотелских групација. Извођење закључка супротног полазишту знак је стварног истраживачког рада, а не потврђивања унапред датог.

Пето, међу претежно синтетичким страницама истиче се један самосталан, проверљив пројектантско-економски увид: анализа дубине и ширине хотелске собе, где „povećanje širine povećava cenu izgradnje više nego povećanje dubine sobe“, па је „Zbog toga je povećanje dubine soba mnogo isplativije i u funkcionalnom smislu racionalnije“ (стр. 187). То је оперативан аргумент који надилази опис.

Шесто, рад је на више места честит према стању знања и према себи. Не гради типологију на лажној извесности — каже да „precizna i opšteprihvaćena definicija butik hotela nikada nije formulisana“ (стр. 114) и да је „univerzalno primenljiva definicija gradskog hotela nedokučiva i sve razuđenija“ (стр. 3); задржава критичку дистанцу према промотивном говору (за De Rotterdam преузима неповољну оцену „Ona je tako bezizrazna, da nije više ni zagonetna“, стр. 105), а у закључним разматрањима не штеди ни тренд који описује — „dizajn hoteli sami sebe trivijalizovali kroz neumeren i eksplozivan rast“ (стр. 217). Теоријски слој је, уз то, богат: хол се чита кроз културну теорију, „kao algoritma stanja savremenog društva“ (стр. 180), уз Foucault-ову хетеротопију, Kracauer-a, Augé-a, Jameson-a и Koolhaas-a, из примарних издања.

Најзад, треба поштено рећи и оно што надилази појединачне вредности. Подаци о објектима (датуми, ауторства, висине, капацитети), датовања раних „првих“ хотела и наводи преузети из примарних извора (Kurokawa, Augé, Kracauer, Jameson, Koolhaas, Pine и Gilmore, Katz, Pallasmaa) у претежној мери су тачни.

III Циљ, хипотезе и метод

Циљ је постављен описно-интерпретативно (стр. 4), уз седам изведених циљева (тумачење концепција, идентификовање симболичне функције, детерминисање и класификација чинилаца, дефинисање типологије, идентификовање нових тенденција, утврђивање будућих праваца). Циљ није ни узрочни ни нормативни, што одговара типу рада.

Пет полазних хипотеза различите су природе и различите проверљивости, и ту је језгро методолошке замерке. Прва хипотеза (технолошки, економски и демографски чиниоци доводе до нових типова) узрочна је, а рад је потврђује синтезом сагласних налаза, без критеријума за мерење удела појединих чинилаца; веза узрок–тип остаје на нивоу образложене тврдње — „Svi navedeni parametri uticali su na projektovanje i dizajn gradskog hotela“ (стр. 51), а понегде и као реторичко

појачање, „Transformacija je bila neizbežna“ (стр. 60). То је примерено циљу поглавља (детерминисање и класификација чинилаца, не квантификација), али доказну снагу те хипотезе оставља умереном.

Осетљивије су трећа и пета хипотеза. Пета је прогностичка — хотел „nastaviće da igra zapaženu javnu ulogu“ (стр. 5) — па се у самом раду не може строго проверити; оно што закључак документује јесте садашња јавна улога хотела, из које се правац легитимно екстраполира као тенденција. Трећа је, пак, постављена преко мерљиве величине — хотел „značajno utiče na stepen zadovoljstva korisnika“ (стр. 5) — али се мерење задовољства нигде не спроводи, него се хипотеза потврђује интерпретацијом примера и исказима струке, а у закључку враћа готово дословно. Обе се, дакле, „потврђују“ ван оквира који би их строго тестирао. То не обара носећу тезу, али показује да би обе биле уверљивије да су од почетка постављене као интерпретативне тезе, усклађене с примењеном анализом садржаја; за трећу хипотезу то важи у пуној мери.

Најважнији методски налаз тиче се јаза између најављених и спроведених метода. Увод набраја „metoda opservacije, odnosno posmatranja određenih referentnih objekata, kao i metoda analize sadržaja“ (стр. 6), а међу методама наводи и емпиријску методу сазнања. Стварно и легитимно тежиште рада јесте анализа садржаја секундарних и визуелних извора, студија случаја и синтеза; али две изричито најављене методе — посматрање (опсервација) и емпиријска метода — нису документовано спроведене: нема забележених посета објектима, теренске документације, разговора, анкета ни ауторских фотографија (сав визуелни материјал је секундаран). Метод би, дакле, било прецизније описати онако како је стварно и изведен. Тежиште тезе се тиме не руши, али декларисане опсервациона и емпиријска компонента остају празне и требало их је или спровести или изоставити из методолошког пописа.

Уз то стоје две мање методске примедбе. Прва: критеријум избора конкретних примера није изричито формулисан, а узорак нагиње западним луксузним хотелима (Париз, Барселона, Њујорк, Берлин, Лондон). Овде, међутим, ваља изрећи и ограду у корист рада. Намерни, нерепрезентативан избор нетипичних или парадигматичних случајева методолошки је оправдан и информативно богатији од случајног узорка: „the typical or average case is often not the richest in information“, а „it is more appropriate to select some few cases chosen for their validity“ (B. Flyvbjerg, „Five Misunderstandings About Case-Study Research“, 2006). Пошто рад своје примере и бира као објекте који су обележили трансформацију, приговор о селективности узорка губи снагу; оно што остаје јесте да је критеријум избора требало изричито именовати, с номенклатуром типичних, разноврсних или екстремних случајева коју упоредна методологија нуди (Yin, 2014; Gerring, 2007). Друга: сопствена типологија, која себи поставља критеријум природе зграде и простора, на историјским и прелазним целинама (хотели палате, пословни, ланци) заправо меша хронолошки,

стилски, наменски и власнички критеријум — исту недоследност коју рад замера туђим поделама. Ту замерку рад сам делимично отклања: за блиске подтипове изричито признаје да су разлике готово неприметне (фн. 76, стр. 112) и типологију свесно поставља као континуум палата–нехотел, а не као круту искључиву поделу. Недоследност је тиме ублажена, али не и потпуно уклоњена.

Формална је, најзад, несагласност увода и садржаја: увод описује рад као „strukturirano u sedam poglavlja“ (стр. 7), док садржај и извештај комисије наводе осам основних поглавља (издвојено поглавље *Hotel i grad*). Реч је о редакцијској омашци у бројању — тема тог поглавља у уводном прегледу јесте поменута — која не дира предмет, циљеве ни закључке.

IV Историјски развој и трансформација градског хотела

Ово поглавље (2) и поглавље о чиниоцима трансформације (3) фактографски су, у претежној мери, тачни. Носеће „прве“ чињенице и подаци о објектима — Tremont House (1829) као тачка настанка хотелског хола, Fifth Avenue Hotel и први путнички лифт (1859), Savoy као први хотел с електричном расветом у целом објекту, Statler (Бафало, 1908) и стандардизовани спрат — тачни су. Уочен је и најсажетији механизам трансформације: с глобалном доступношћу информација „prednost uniformnosti se izgubila“ (стр. 54), што повезује чиниоце (глобализација, технологија, информисани гост) с редефинисаном типологијом.

Замерке у овом делу претежно су ситне и, по правилу, самодемантоване тачним податком на другом месту. Најуочљивије су несагласности натписа илустрација и тела текста. Натпис уз изворни Waldorf-Astoria датира га у 1852, док тело текста на истој страни наводи „Samo četiri godine kasnije, 1897. godine“ (стр. 32) — реч је о очигледној словној омашци у натпису. Слично, Midland Grand датиран је двојако — 1873 (стр. 25) и 1876 (стр. 27) — што рад не усклађује; натпис уз Euston station hotel даје 1837, док сами хотели, по телу текста, потичу из 1839; биографски податак за скулптора Charlesa O. Perryja откуцан је као 1829–2011, што даје немогућ век; а формулација о „prvih transatlantskih letova 1958. godine“ (стр. 9) стоји уз прецизнији исказ истог рада на стр. 14. Ниједна од тих омашки не дира носеће примере ни тезу; свака је ствар лектуре и уједначавања.

У поглављу о трансформацији, поред већ поменуте узрочне тврдње (хипотеза 1), социокултурни портрет хипстера (стр. 58, „svi hipsteri izgledaju suštinski isto“) изведен је есејистички и вредносно, претежно из публицистичких извора. Пасус је свесно постављен као пренос раширеног јавног говора и као контекст за настанак новог типа, па није реч о неистинитом суду, али би социолошки чвршћа подлога учврстила изведени тип хипстер хотела. Бројчани подаци о величини међународних хотелских групација дати су као стање „danas“ без године и инлајн-извора (стр. 65,

67); илустративни су и реда величине, али би их навођење извора и датума учинило проверљивим. Порекло самог израза бутик хотел рад коректно означава као пренето сведочење (по Конлију, преко de Klumbis, 2002) и приписује га Ian Šrager-у.

V Типологија и примери

Типолошко поглавље (4) носи тежиште рада и његове најбоље аналитичке странице: прегледан упоредни приказ туђих класификација уз критичко читање (Lawson, Rutes/Penner/Adams), изричито образложен сопствени критеријум, синтетички појам нових бутика, те студије случаја које повезују материјализацију и програм — Lloyd хотел као хибридна форма новог јавног простора и Standard High Line као жариште социјалног живота града. Тачни су и многи прецизни подаци о објектима (Puerta América и подела улога међу пројектантима, The Hotel у Луцерну, висине кула, прекурсори бутик жанра с више од стотину соба).

Замерке су, редом, чињеничне и апаратске, и ниједна не погађа тезу. Најуочљивија чињеничка грешка тиче се De Rotterdama, где опис на стр. 104 наводи четири куле, док иста страна на другом месту помиње „ulazni holovi sve tri kule“ (стр. 104) — објекат чине три; остатак описа и висине су тачни. Датум пожара на TVCC наведен је као 2. фебруар, док је извор који рад цитира (Jacobs, 2009) извештај од 9. фебруара 2009. о пожару који се догодио те ноћи.

Остале примедбе у овом делу апаратске су и наводе се збирно: у фуснотама 64 и 65 (стр. 75) унакрсне упуте померене су на погрешне стране; на стр. 96 заостао је редакцијски плејсхолдер уместо уредне референце; једини табеларни прилог у тексту се позива речима „navedene su u tabeli 4.1“ (стр. 112), а у натпису стоји „Tabela 1“; неколико имена није уједначено између тела текста и пратећег апарата (André наспрам Andrée Putman; Legoreta наспрам Legorreta). Део описних и вредносних исказа о савременим објектима преузет је из промотивних извора брендова и оператера, укључујући суперлативе; они су, међутим, доследно дати уз атрибуцију, па читалац види њихово порекло, а на кључним местима рад задржава изричиту критичку дистанцу (De Rotterdam, Burj Khalifa, Clift, Puerta América). Студије случаја у овом делу почивају на анализи секундарне и визуелне документације, а не на теренском обиласку; то је сагласно методу дефинисаном на стр. 6, али је ту посредну природу опсервације требало изричито навести уз саме примере.

VI Хотел и град и нова парадигма

Поглавља о односу хотела и града (5) и о новој парадигми (6) теоријски су најамбициознији део рада. Хол се чита кроз културну теорију као огледало стања савременог друштва (стр. 180); Michelberger хотел појмовно се повезује с наслеђем гранд ере — „Michelberger hotel je kolaž XXI veka“ (стр. 211); La Purificadora спаја

конверзију индустријског наслеђа, заштиту баштине и урбану обнову с Pallasmaa-иним теоријским оквиром. Ту је и већ поменута самостална анализа хотелске собе (стр. 187), као и уравнотежени судови — „Danas luksuz nije garant za stvaranje pozitivnog iskustva“ (стр. 198) и отворено признање домета — „Oblast je toliko široka da može biti tema posebnog istraživanja“ (стр. 190).

Замерке су, опет, претежно апаратске и ситне. Упута „(Sanders, 2013, str. 181)“ (стр. 172) не слаже се с пописом самог рада, где тај есеј стоји на стр. 112–117. Уопштавање с једног њујоршког примера на све нове моделе градског хотела у Северној Америци и Европи (стр. 185) прешироко је за то место, иако поглавље даље наводи и европске примере. Извори неких илустрација дати су као голе URL адресе без датума приступа, што одступа од обрасца који рад иначе доследно примењује. Ниједна од тих ставки не дира носеће закључке о репозиционирању и јавној улози хотела, које рад изводи синтезом референтне литературе и репрезентативних примера — што одговара теоријско-синтетичкој природи поглавља, уз ослонац на детаљне студије случаја из поглавља 4.

Закључна разматрања и закључак (поглавља 7 и 8) доносе већ истакнуту вредност — ревизију сопствене претпоставке (стр. 220) и прегледну завршну дијагнозу (стр. 222). Ваља приметити једно: та бинарна дијагноза дата је описно и није у самом закључку изричито повезана с вишечланом типологијом из поглавља 4, чији су критеријуми ту везу разрадили — реч је о синтетичкој кулминацији чији су елементи раније постављени, не о новој подели.

VII Подаци о објектима, илустрације, наводи и језик

Као што је већ речено, чињенична основа рада — датуми, ауторства, димензије и програмски подаци о објектима — у претежној мери је тачна; то ваља истаћи пре примедаба на визуелни апарат.

Апарат илустрација најслабије је место у овом слоју. Део сликовне грађе почива на промотивним и кориснички генерисаним изворима (Wikimedia, Pinterest, TripAdvisor, Facebook, press-kit хотела, странице брендова и бироа, комерцијални портали и CDN), различите трајности, а неки од тих извора нису у попису литературе; на једном месту иста адреса наведена је као извор двеју различитих фотографија (Morgans и Royalton, стр. 63 и 65). Три илустрације наведене су без извора (Ил. 2.3.1, 2.3.7 и 2.3.23), за разлику од свих осталих, а једини табеларни прилог (Tabela 1, стр. 113) нема линију извора, иако из околног текста следи да је реч о ауторовој синтези. Овде ваља мерило поставити прецизно. Закон о ауторском и сродним правима (чл. 49, Службени гласник РС 104/2009, 99/2011, 119/2012), с једне стране, дозвољава цитирање кратких одломака, односно појединачних кратких ауторских дела, ради илустрације, потврде или референце — па сама

(не)дозвољеност репродукције није спорна; с друге стране, тражи „да се на погодном месту наведе ко је аутор цитираног дела“, што непосредно подупире примедбу о три илустрације и о табели без извора. За историјске објекте и за спољашњи изглед савремених хотела ослонац на такве снимке овде се не узима заману, али би позивање на архивске и монографске изворе, с датумом приступа, било методолошки чвршће и уједначеније.

Наводи из литературе, супротно томе, претежно су дословни и верни: темељни теоретичари цитирани су из примарних издања, а наводи из примарних издања (Kurokawa, Augé, Kracauer, Jameson, Koolhaas, Pine и Gilmore, Katz, Pallasmaa) тачно преносе изворник, укључујући и стране. На неколико места, међутим, ауторска парафраза или сажимајући превод стоје под наводницима: Ожеова мисао о нема-местима преноси се синтагмом која је парафраза (стр. 89), Kamin-ов „standard u pogledu visine“ (стр. 111) сужава смисао изворника, а навод из HotelChatter-а (стр. 148) сажима смисао, а не дословни текст. Такве исказе требало би дати без наводника или уз назнаку да је реч о пренетој мисли.

Језик и терминологија уредни су у начелу, али недоследни у детаљу. Транскрипција личних имена није уједначена између тела текста и натписа илустрација, а понекад и у истом пасусу (Vajnbrena / Vajnbrener; Zenetija / Zaneti; Šrager / Schrager; André / Andrée Putman). Конвенција по којој се у тексту даје фонетски облик, а изворни у загради при првом помену, сама по себи је правописно прихватљива (*Правопис српскога језика*, Матица српска, 2010), па идентификација особе није угрожена; спорна је доследност, коју Правопис тражи, и коју натписе с текстом треба ускладити. Уз то стоји неколико словних и граматичких омашки (нпр. „korišćene se sledeće naučne metode“ уместо korišćene su, стр. 5; „Best Western a sa konceptom VIB“, стр. 69) које не мењају смисао, али указују на потребу пажљивије лектуре.

VIII Научни апарат

Научни апарат овог рада, узет у целини, изразито је уредан. Позивање је доследно по обрасцу аутор–година, а попис од 342 библиографске јединице (извештај комисије наводи 341; разлика од једне потиче од троструко наведене Шрагерове јединице) двосмерно је усклађен: ниједна јединица није нецитирана, а ниједан цитат у тексту нема без одговарајуће јединице. Сви интернет извори носе датум приступа, нумерација 121 илустрације непрекинута је, посредног цитирања готово да нема, а темељни теоретичари цитирани су из примарних издања. Ослонац почива на канонским делима струке (Rutes, Penner и Adams, 2001; Penner, Adams и Robson, 2013; Pevsner, 1976; Denby, 1998; Sandoval-Strausz, 2007; Lawson, 1995), што иде у прилог раду. Ту уредност ваља изрећи пре примедаба.

Формалне омашке апарата су ситне и наводе се збирно: иста Шрагерова јединица (*More Than a Place to Sleep*) уписана је трипут, што вештачки увеличава број јединица; уреднички запис најцитиранијег зборника (*Grand hotel*) има испреметана имена и иницијале уредника; словне ознаке за разликовање јединица истог аутора и године примењене су недоследно (нпр. „b“ без „a“), што аутор у тексту заобилази навођењем наслова, али попис треба ускладити. Уз њих иду већ поменута табела и три илустрације без извора.

Два питања тичу се ширине основе, а не тачности. Прво, удео интернет извора висок је (око 41%), с тридесетак промотивних или брендираних страница — што одговара савремености теме и уз доследно датирање, али сужава основу за поједине чињеничне тврдње; носеће типолошке тврдње ипак почивају на кључним струковним изворима. Друго, рад типологију не заснива на службеним системима категоризације (нема UNWTO/HOTREC ни домаћег Правилника о стандардима за категоризацију угоститељских објеката за смештај, Службени гласник РС 41/2010, 103/2010, 99/2012). То се овде не узима за формалну грешку: домет тог Правилника је административно разврставање по звездицама и бодовима, а не архитектонско-типолошка анализа, па архитектонска дисертација није обавезна да типологију гради на њему. Штавише, Правилник у члану 12 познаје пословни хотел као једну од специјализација хотела, што подупире раду тај тип; остали типови (хотели палате, дизајн, хипстер хотели, нехотели) немају упориште у службеној номенклатури, али то је ствар различитог предмета, а не грешке. Домаћа научна продукција заступљена је танко (око 3%), делом због међународне природе теме.

IX Однос рада и извештаја комисије

Извештај комисије оцењује да рад одликује „методолошка база истраживања са тежиштем на анализи садржаја, упоредном методу и правилно успостављеним критеријумима“ и да представља самосталан научни допринос у области архитектонског пројектовања. У делу који се тиче тежишта метода то одговара стању у тексту: анализа садржаја, компарација, класификација и синтеза стварно су спроведене и добро вођене, а самостални доприноси (класификација чинилаца, редефинисана типологија с новоименованим типовима, оквир за читање етоса хотела, анализа собе) следе из поглавља 2–4, 6 и 8.

Три оцене извештаја, међутим, стоје само делимично. Прво, оцена о „правилно успостављеним критеријумима“ важи за критику туђих подела, али сопствена типологија, као што је показано, меша критеријуме разграничења (иако то рад свесно означава као континуум). Друго, оцена да осмо поглавље „представља одговор на постављене циљеве и полазне хипотезе“ важи за прву, другу и четврту хипотезу, док за трећу и пету потврда није права провера. Треће, у прегледу радова аутора извештај наводи три рада „који садрже резултате истраживања у оквиру

докторске дисертације“, али трећи међу њима (Milojković, Nikolić, Stanković, о енергетској ефикасности, PhIDAC 2012) није у попису литературе рада нити се цитира — прва два јесу уграђена. Уз то, декларисане опсервациона и емпиријска метода, које извештај убраја у похвалу методологије, у тексту нису документоване. Обимски подаци извештаја, супротно томе, стоје: 242 нумерисане стране, осам основних поглавља, 121 илустрација (213 фотографија и 71 графички прилог) и једна табела одговарају стању у раду.

X Шта остаје

Кад се све сабере, добија се оцена коју вреди изрећи у једном комаду, без ублажавања и без претеривања.

Дисертација Марка Николића солидан је и добро вођен рад који домаћој архитектонској науци доноси целовиту историјско-теоријску обраду градског хотела као друштвеног и културног облика: јасно омеђен предмет, прегледан развој типа ослоњен на носиву тезу о хотелу као свесној друштвеној творевини, самостално постављену редефинисану типологију с новоименованим типовима и синтетичким појмовима, и завршну синтезу која ревидира сопствену полазну претпоставку у корист јединственог, континуираног процеса трансформације. Уз то доноси и један проверљив пројектантско-економски увид (анализа хотелске собе) и, на више места, честит однос према стању знања, према промотивном говору и према сопственим ограничењима. Фактографска основа у највећем делу је тачна, а научни апарат је изразито уредан.

Слабости су, по оцени овог осврта, четвороструке, и ниједна не руши носеће тезе. Прва је методолошка самодекларација: две изричито најављене методе — посматрање и емпиријска метода — нису документовано спроведене, а критеријум избора примера није изричито формулисан (при чему намерни избор парадигматичних случајева, по Flyvbjerg-у, 2006, сам по себи није мана). Друга је начин потврде двеју хипотеза: трећа (задовољство корисника) и пета (прогноза) постављене су тако да се најављеним квалитативним методама не могу строго проверити, па се потврђују интерпретацијом, односно понављањем. Трећа је недоследна примена сопственог критеријума типологије, коју рад свесно ублажава појмом континуума. Четврта је уредност у детаљу: несагласности натписа и тела текста, ситне чињеничне и лекторске омашке, три илустрације и једна табела без извора, и ослонац дела визуелног апарата на промотивне изворе.

Изнад свега тога стоји једна правилност, у прилог раду: провере чињеница и приказ туђих решења изведени су брижљивије него што се на први поглед чини, а највећи део онога што треба поправити већ је негде у раду тачно урађено — само на

погрешном месту (натпис наспрам тела текста) или недоследно спроведено (критеријум, метод).

У евентуалном монографском издању или наставку истраживања најплодније би, по оцени овог осврта, биле следеће измене. Прво, ускладити методолошки попис са стварно спроведеним методама — или изричито спровести и документовати опсервацију и теренску грађу (посете, ауторске снимке, пројектну документацију), или је изоставити и метод описати као анализу садржаја, студију случаја и синтезу — уз изричито наведен критеријум избора примера. Друго, трећу и пету хипотезу преформулисати као интерпретативне тезе усклађене с примењеном методом, а завршну бинарну дијагнозу изричито повезати с вишечланом типологијом из поглавља 4. Треће, ускладити натписе илустрација с телом текста и исправити чињеничне и лекторске омашке пописане у осврту (De Rotterdam, TVCC, натписи Waldorf-Astorije и Euston station hotela, двојако датовање Midland Granda и др.). Четврто, довести апарат илустрација до нивоа остатка апарата — унети изворе трима илустрацијама и табели, ослонити се где је могуће на архивске и монографске снимке, а промотивне изворе задржати само уз јасну атрибуцију; и ускладити словне ознаке и уреднички запис зборника у попису.

Уз ту врсту редакције — која у највећем делу не тражи ново истраживање него доследно спровођење онога што је рад већ започео — ова дисертација остаје вредан и употребљив допринос, чија би редефинисана типологија и увиди о хотелу као јавном облику имали шта да кажу и стручном читаоцу изван уже теме.

Литература

Предмет осврта

Nikolić, Marko B., *Arhitektura savremenog gradskog hotela – novi programski modeli za dinamično društvo* [докторска дисертација]. Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015. (Национални репозиторијум дисертација у Србији — НаРДуС, https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6043.)

Извештај о оцени докторске дисертације Марка Николића (Образац Д4; Комисија именована одлуком НСВ бр. 8/20-01-007/15-018 од 8. 7. 2015), Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу, 2015.

Методологија архитектонског и квалитативног истраживања

Flyvbjerg, Bent, „Five Misunderstandings About Case-Study Research“, *Qualitative Inquiry*, 12/2, 2006, 219–245.

Gerring, John, *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Groat, Linda N.; Wang, David, *Architectural Research Methods*, 2. изд., John Wiley & Sons, Hoboken, 2013.

Yin, Robert K., *Case Study Research: Design and Methods*, 5. изд., Sage, Thousand Oaks, 2014.

Референтна дела о архитектури и историји хотела

Denby, Elaine, *Grand Hotels: Reality and Illusion*, Reaktion Books, London, 1998.

Lawson, Fred R., *Hotels and Resorts: Planning, Design and Refurbishment*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 1995.

Penner, Richard H.; Adams, Lawrence; Robson, Stephani K. A., *Hotel Design, Planning, and Development*, 2. изд., W. W. Norton, New York, 2013.

Pevsner, Nikolaus, *A History of Building Types*, Thames & Hudson / Princeton University Press, 1976.

Rutes, Walter A.; Penner, Richard H.; Adams, Lawrence, *Hotel Design, Planning, and Development*, W. W. Norton, New York, 2001.

Sandoval-Strausz, A. K., *Hotel: An American History*, Yale University Press, New Haven, 2007.

Научни апарат, цитирање и језик

Правопис српскога језика (измењено и допуњено издање, ур. М. Пижурица), Матица српска, Нови Сад, 2010.

Прописи и акти (у верзији важећој јуна 2015)

Закон о ауторском и сродним правима, „Службени гласник РС“, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012 (чл. 49 — право цитирања).

Правилник о стандардима за категоризацију угостительских објеката за смештај, „Службени гласник РС“, бр. 41/2010, 103/2010 и 99/2012 (чл. 12 — специјализација хотела).

Извори за чињенице (објављени пре јуна 2015)

Jacobs, Andrew, „Fire Ravages Renowned Building in Beijing“, *The New York Times*, 9. фебруар 2009.